

Nederland telt twee instrumentenbouwers die gespecialiseerd zijn op de zink, het oude blaasinstrument uit de Renaissance. Wereldwijd zijn het er maar tien. Fritz Heller máákt de instrumenten niet alleen, hij bespeelt ze ook en laat daardoor veel liefhebbers van dit tijdperk genieten van deze prachtige muziek.

TEKST: VERONIQUE HAZELZET, FOTO'S: JOOST LEIJEN

De zink van Fritz Heller

**Op slag
verliefd**

Vanitas (ca. 1660)
met het zelfportret van
de schilder Vincent
Laurensz van der Vinne
(Frans Hals museum
Haarlem)

Speciaal vervaardigd gereedschap om het beste eindresultaat te bereiken

belangrijker', zegt Heller. 'Er ontstonden veel nieuwe inzichten op ontzettend hoog niveau, een intellectuele en artistieke kijk op de wereld. Die uitbarsting van creativiteit spreekt mij zo aan. Niet alleen werd het leven uitbundiger en werd de vrijheid van meningsuiting belangrijk, ook ontstond er grote waardering voor alle uitingsvormen van kunst. Voor het eerst werden de gezichten op schilderijen herkenbaar. Alle dingen die we nu vanzelfsprekend vinden, waren toen een ontdekking. De muziekdruk

ontstond, waardoor muziek voor meer mensen toegankelijk werd.' Fritz Heller heeft een filosofische visie op het spelen van oude muziek. 'Mijn band met de oude muziek is de emotie en de vitaliteit. Muziek maken is meer dan alleen goed de techniek beheersen. De kracht moet van binnenuit komen. Dat is ook mijn motto. Rond 1600 mocht muziek eindelijk emotie uitdrukken, terwijl voordien muziek bijna wiskunde was. Musici moesten vooral op ambachtelijke wijze spelen, gebonden aan regels. Maar vanaf dat moment kreeg de persoon, de muzikant zelf een rol. Hij moest iets te vertellen hebben. Hoe de muziek werd gespeeld, had te maken met hoe er naar de wereld werd gekeken. Het publiek mocht worden verrast. De naam van ons ensemble Barocco Locco zegt iets over hoe wij naar muziek kijken. "Locco" is oud-Italiaans voor "gek". Wij hebben plezier, voelen echt levensvreugde als we spelen, en we blijven onder alle omstandigheden onze humor behouden.'

Boot gemist
Die losse benadering van muziek en de daarbij passende speeltechniek is wat Heller zo aanspreekt in de oude instrumenten. 'Vroeger was er een natuurlijker contact met het instrument dan tegenwoordig', legt hij uit. 'De speeltechniek uit die tijd past beter bij het menselijk lichaam. In de

twintigste eeuw ontstond er juist weer een academische benadering van de muziek, waardoor het bewegingspatroon onnatuurlijker werd. Bovendien werd er vroeger in kleinere ruimtes voor kleinere gezelschappen gespeeld. Je hoefde dus niet zo hard te spelen. Het klinkt misschien gek, maar oude toeters zijn minder gewelddadig.' En zo zijn we aangeland bij die andere grote passie van Fritz Heller: het maken van de oude blaasinstrumenten. In 1974 ontdekte de toen 22-jarige student medicijnen voor het eerst het oude

D'Draaien aan mijn draaibank uit 1870 heeft iets meditatiefs'

I'k houd me aan de kundigheid en het vakmanschap van mijn collega's vierhonderd jaar geleden'

Wie Fritz Heller wil bijhouden, moet over uithoudingsvermogen beschikken, want de gepassioneerde muzikant en bouwer van blaasinstrumenten praat en beweegt in hoog tempo. Geregeld springt hij op om iets te laten zien of te demonstreren. Zijn ogen twinkelen wanneer hij vertelt over zijn liefde voor de muziek uit de Renaissance, zijn muzikensemble Barocco Locco en het oude ambacht van blaasinstrumentenbouwer, dat hij in zijn speciaal daarvoor gebouwde werkplaats achter zijn huis uitoefent. Tientallen jaren combineerde hij deze bezigheden met zijn beroep als arts en psychotherapeut. Fritz Heller (56): 'Ik heb het lang volgehouden om mijn praktijk te runnen naast het bouwen en spelen van de instrumenten. Ook al was het soms een kwestie van jongleren, als je meerdere dingen doet die je leuk vindt, krijg je daar energie van.' Maar in 2003 hakte hij definitief de knoop door en sloot hij zijn praktijk in Aken om zich volledig op de muziek te richten. Zijn belangstelling en kennis van de menselijke psyche ligt overigens wel ten grondslag aan zijn liefde voor de Renaissance, de periode waarin het geestelijke, het vrije denken en het uitvinden werd ontdekt. De tijd waarin grote inspirators zoals Leonardo da Vinci leefden. 'Het weten en de wetenschap werden

Veronique Hazelzet is freelance redacteur

Deze schalmey is af

Hout veredelen in lijnolie

Renaissance-instrumenten hebben iets aards. Ze zijn minder sophisticated dan de instrumenten die honderd jaar later zijn gebouwd'

instrument. Na het behalen van een belangrijk tentamen hadden een paar vrienden en hij zichzelf beloofd met een reis naar Scandinavië. Op de terugreis misten ze de boot en om de tijd te doden bezochten ze in Stockholm een museum met muziekinstrumenten. Daar zag Heller voor het eerst oude instrumenten en hij was op slag verliefd. Hij kocht een plaatje met de muziek, nam het mee naar huis en ging naast zijn studie les nemen in het bespelen van de zink, een blaasinstrument dat zijn glorietijd beleefde tijdens de Renaissance en de vroege Barok. Het instrument wordt aangeblazen als een trompet (door middel van lipspanning) en heeft zes vingergaten en een duimgat, te vergelijken met een blokfluit. De zink heeft een toonumfang van tweeënhalf octaaf en kan door zijn blokfluitachtige vingertechniek in verhouding tot koperinstrumenten een grote virtuositeit tentoonspreiden.

Twee vakmensen

'Jaren later ontmoette ik de Engelsman John Hanchet, die gespecialiseerd was in het bouwen van blaasinstrumenten uit de Renaissance', vertelt Heller. 'Ik heb veel met hem samengewerkt en op zeker moment een onderdeel van zijn bedrijf, de bouw van baspommers, van hem overgenomen.' Het allereerste blaasinstrument dat Heller maakte, was een doedelzak. Ook heeft hij pommers en schalmeyen gebouwd, dubbelrietinstrumenten uit de hobofamilie, maar uiteindelijk is hij zich gaan specialiseren in de zink. In Nederland zijn er nu nog twee vakmensen, die dit oude ambacht uitoefenen. Behalve Fritz Heller is dat Siem van der Veen. Op de hele wereld zijn er ongeveer tien. Heller: 'Ik probeer ze zo exact mogelijk te kopiëren. Inclusief de imperfecties. Ik ben daarin een purist. In de Renaissance hadden ze een duidelijke voorkeur voor goede hele tonen en ze vonden de chromatiek

minder belangrijk. De muziek uit die tijd vroeg daar ook niet naar. Pas later, in het Baroktijdperk vanaf 1600, werd de chromatiek belangrijker. Perfectionisten van de chromatiek zouden dat misschien willen aanpassen en voor halve tonen kiezen, maar dan worden de pure tonen slechter. Dat is het dilemma van elke instrumentbouwer: het zoeken naar compromissen. Maar ik hou me aan de gouden regel: elke periode had de instrumenten die daarbij paste. En dat moet je niet naar eigen inzicht veranderen. Ik houd me aan de kundigheid en het vakmanschap van mijn collega's vierhonderd jaar geleden. Als je dat bestudeert, zie je hoe goed erover is nagedacht en hoe effectief ze werkten.'

Verslaving

Om uit te vinden hoe de instrumenten vroeger werden gemaakt, bezoekt Heller vooral twee musea: het Germanisches Nationalmuseum in Nürnberg en het Muziekinstrumentenmuseum in Berlijn, die beide zijn gespecialiseerd in zestiende- en zeventiende-eeuwse muziekinstrumenten. 'Het zijn openbare collecties. Maar je moet wel toestemming vragen om er te werken. Nadat je een afspraak hebt gemaakt, mag je met het instrument op een kamertje. Je moet witte handschoenen aan en mag niets eten of drinken. En er uiteraard niet op spelen! Het opmeten gebeurt met plastic gereedschap, dat eerst is goedgekeurd. Ook de binnenmaten van het instrument moeten heel nauwkeurig worden gemeten. En heel voorzichtig, want het risico dat je ze beschadigt, moet nul zijn. Ik teken het instrument heel precies na. En met de juiste maten ga ik weer naar huis.' Heller moest ook de gereedschappen waarmee de blaasinstrumenten worden gebouwd, zelf namaken of laten reconstrueren. 'Daar heb ik goed over nagedacht. Dat zijn nu eenmaal geen gereedschappen die ik bij de Gamma kan halen. Alleen al om een mondstuk te

Zelfportret van Jan Miense Molenaer met zijn musicerende familieleden (ca. 1635. Frans Hals museum)

Barocco Locco speelt zoals de stadspijpers rond 1600 met (v.l.n.r.): de trommel (davul), de zink, de pommer, de dulciaan en de trombone.

Barocco Locco (in kleine bezetting) speelt, geïnspireerd door Jan Miense Molenaar

'Buitenpartij met musicerende en dansende mensen' van Frans Hals (1591-1656)

Alle maten moeten exact nauwkeurig zijn

Buffelhoorn voor het maken van een mondstuk

Een schalmeyrietje in volle glorie

maken heb ik heel specifieke werktuigen nodig.' Hij laat een belangrijk stuk gereedschap zien: een soort lange pook, de ruimer. 'Dat heb ik speciaal laten maken om het hout van binnenuit te schrapen. De boring is de ziel van het instrument. Daar begint de muziek. Renaissance-instrumenten hebben iets aards. Ze zijn minder sophisticated dan de instrumenten die honderd jaar later zijn gebouwd. Er worden historische houtsoorten voor gebruikt, zoals esdoorn en pruimenboom. En ook onder de andere fruihouthoutsoorten vind je goed bruikbaar materiaal. Zelfs de meelbes die hier bij mij om de hoek staat, is fantastisch hout. Maar het meest gewaardeerde hout voor de zinken, komt uit de Pyreneeën en de Provence, van het palm- of buksboompje (Buxus sempervirens). 'Een vriend van mij heeft een houtzagerij die is gespecialiseerd in hout voor instrumentbouwers. Er bestaat een soort meldingssysteem waarbij je aangeeft wat je wilt hebben, zodat bepaalde stukken hout voor je worden gereserveerd. Maar de houtzagerijen zijn natuurlijk ook afhankelijk van connecties met boeren die hun hout aanbieden. Als die dat niet meer zouden doen, zou dat specifieke marktsegment kunnen verdwijnen. 'Het is bijna een verslaving dat ik alle Europese houtsoorten wil verzamelen die ooit voor houtdraaien zijn gebruikt', lacht Heller. 'Hout is zo prachtig. Een buxusboompje met een stammetje van 20 centimeter doorsnee heeft tweehonderd jaar gegroeid.' Zijn liefde voor hout is hem bijgebracht door zijn grootvader. Fritz

Heller hielp hem in zijn werkplaats, waar hij meubels maakte. 'Vanaf mijn achtste jaar leerde ik al met gereedschappen om te gaan. Het ambachtelijke zit in mijn genen, want mijn beide ouders waren traditionele kleermakers. Oude ambachten werden geëerd.' Als Fritz Heller achter zijn draaibank uit 1870 staat, is hij in zijn element. 'Draaien aan die draaibank heeft iets meditatiefs.' Na het draaien van het hout worden de grove stukken in een kist met lijnolie gegooid. 'Daardoor wordt het hout edeler en makkelijker te bewerken', licht Heller toe, 'om uiteindelijk van een ruw blok hout te eindigen in een prachtig, waardevol instrument.' ■

Voor meer informatie: fritz@heller-web.net

BIJZONDERE CD'S

Met zijn ensemble Barocco Locco maakte Fritz Heller de afgelopen tien jaar op het label Aliud een aantal bijzondere cd's voor liefhebbers van oude muziek uit de Renaissance en vroege Barok. De recentste is Spaerens Vreuchden-Bron, Haarlem – Muziekstad in de Gouden Eeuw. Met onder meer werken van Cornelis Padbruë, stadspijper van Haarlem rond 1600, en Cornelis Helmbreecker, organist van de Bavokerk. Zij leverden hun bijdragen aan de ontwikkeling en verspreiding van de vroegbarokke muziek in de Noordelijke Nederlanden.

Vroeger was er een natuurlijker contact met het instrument dan tegenwoordig. De speeltechniek uit die tijd past beter bij het menselijk lichaam'